

राज्यात राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियान
(NMNF) ही केंद्र पुरस्कृत योजना
राबविण्यासाठी अंमलबजावणी यंत्रणा
निर्माण करण्याबाबत .....

महाराष्ट्र शासन

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास व मत्स्य व्यवसाय विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: योजना-३३२४/प्र.क्र.१४४/१ अ

मंत्रालय विस्तार, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मादाम कामा मार्ग, मुंबई-४०००३२.

दिनांक:- ३ फेब्रुवारी, २०२५.

वाचा :- १) कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र.जैशेमि १०१८/प्र.क्र.१५/१७-अ, दिनांक १६.१०.२०१८.

२) कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र.संकीर्ण-२७२२/प्र.क्र.६९/१-अ, दिनांक २७.०६.२०२३.

३) केंद्र शासनाचे पत्र ९-३५/२०२२-Org Fms , दि.१०.१२.२०२४.

४) केंद्र शासनाचे पत्र क्र.१७-५/२०२३-एनएमएनएफ (एफटीएस-१३२०८७), दि.१२.१२.२०२४.

५) केंद्र शासनाचे पत्र क्र.९-३/२०२२- Org Fms (१०७०४५), दि.२४.१२.२०२४.

६) कृषि आयुक्तालयाचे कृ.आ./रानैशे मि/आराखडा/३१२/२०२५, दि.०३.०१.२०२५.

प्रस्तावना:-

राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियान National Mission On Natural Farming (NMNF) या योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी सविस्तर मार्गदर्शक सूचना केंद्र शासनाने संदर्भ क्र. ५ अन्वये जारी केल्या आहेत.

निसर्गावर आधारित शाश्वत शेतीच्या प्रणालींना चालना देणे, शेतावर निविष्टा निर्मिती करून बाहेरून निविष्टांवरील खरेदीचे अवलंबित्व कमी करणे, निविष्टा खरेदीवरील खर्च कमी करून उत्पादन खर्च कमी करणे, मातीचे आरोग्य सुधारणे, पशुधन लोकप्रिय करण्यासाठी (शक्यतो स्थानिक गायीची जात) एकात्मिक कृषी-पशुपालन मॉडेल तयार करणे, कृषी पर्यावरणीय संशोधन आणि ज्ञान आधारित विस्तार क्षमता मजबूत करणे इत्यादी योजनेची मुख्य उद्दिष्टे आहेत.

ही केंद्र पुरस्कृत योजना असून यामध्ये केंद्र हिस्सा व राज्य हिस्सा अनुक्रमे ६०:४० या प्रमाणात राहणार आहे. सदर योजनेचा कालावधी दोन वर्षांचा आहे. ही योजना राज्यात मिशन मोड तत्वावर राबवावयाची आहे.

संदर्भ क्र. २ येथील दिनांक २७.०६.२०२३ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशन योजनेची व्याप्ती संपूर्ण राज्यामध्ये वाढविण्यात आली आहे. प्रस्तावित राष्ट्रीय

नैसर्गिक शेती अभियान (National Mission on Natural Farming-NMNF) या योजनेकरिता संदर्भ क्र. २ येथील शासन निर्णयान्वये केंद्र व राज्य हिशशासाठी करावयाच्या तरतुदीस मंत्रिमंडळाने दिनांक ३०.५.२०२३ रोजीच्या बैठकीत मान्यता दिली आहे.

केंद्र शासनाच्या संदर्भ क्र. ५ येथील मार्गदर्शक सूचना व संदर्भ क्र. २ येथील दिनांक २७.०६.२०२३ रोजीच्या शासन निर्णयाच्यानुषंगाने राज्यामध्ये या योजनेची अंमलबजावणी करण्याकरिता अंमलबजावणी यंत्रणा निर्माण करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियान National Mission On Natural Farming (NMNF) ची राज्यात अंमलबजावणी करण्याचा शासनाने निर्णय घेतला असून सदर योजनेची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी खाली नमूद केल्याप्रमाणे राज्यस्तरीय कार्यकारी समिती (SLEC), राज्यस्तरीय नैसर्गिक शेती कक्ष, जिल्हास्तरीय सनियंत्रण समिती, तालुकास्तरीय सनियंत्रण समिती स्थापन करण्यात येत आहे.

अ) राज्यस्तरीय कार्यकारी समिती (SLEC)

अ.क्र.	पदनाम	समितीमधील पदनाम
१	मा. मुख्य सचिव	अध्यक्ष
२	प्रधान सचिव, (कृषी)	सदस्य सचिव
३	आयुक्त कृषी, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	सदस्य
४	आयुक्त पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	सदस्य
५	मुख्य कार्यकारी अधिकारी तथा राज्य अभियान संचालक, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती अभियान, मुंबई	सदस्य
६	संचालक, Agricultural Technology Application Research Institute (ATARI), पुणे	सदस्य
७	कृषी संचालक, Agriculture Technology Management Agency (आत्मा), कृषी आयुक्तालय, पुणे	सदस्य
८	कृषी संचालक, फलोत्पादन, कृषी आयुक्तालय, पुणे	सदस्य
९	संशोधन संचालक, कृषी विद्यापीठ (सर्व)	सदस्य
१०	महाव्यवस्थापक, महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ	सदस्य
११	नैसर्गिक शेती करणारे शेतकरी एक प्रतिनिधी	सदस्य

राज्यस्तरीय कार्यकारी समिती (SLEC) ची कार्ये :-

१. अंमलबजावणी धोरण तयार करणे.
२. राज्य नैसर्गिक शेती कक्षाने तयार केलेल्या वार्षिक कृती आराखड्याला मान्यता देणे.

ब) राज्यस्तरीय नैसर्गिक शेती कक्ष-

अ.क्र.	पदनाम	समितीमधील पदनाम
१	आयुक्त (कृषी)	अध्यक्ष
२	कृषी संचालक (आत्मा)	सदस्य
३	प्रकल्प संचालक, डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन, अक्	सदस्य सचिव
४	कृषी उपसंचालक, डॉ. पंजाबराव देशमुख नैसर्गिक शेती मिशन, अक्	सदस्य
५	कृषी उपसंचालक (मृद सर्वेक्षण व मृद चाचणी), पुणे	सदस्य

राज्य नैसर्गिक शेती कक्षाची कार्ये:-

१. जिल्हानिहाय कृती आराखडा संकलीत करून राज्यस्तरीय वार्षिक कृती आराखडा तयार करणे
२. वार्षिक कृती आराखडा राज्यस्तरीय कार्यकारी समितीकडे (SLEC) मंजूरीसाठी सादर करणे.
३. मंजूरीनंतर तो राष्ट्रीय कार्यकारी समिती (NEC) कडे पाठविणे.
४. अंमलबजावणीसाठी कृषी व शेतकरी कल्याण विभागाकडून निधी प्राप्त करून घेणे.
५. मंजूर वार्षिक कृती आराखड्यानुसार निधी वितरित करून आराखड्यानुसार अंमलबजावणीवर देखरेख करणे.
६. राज्य/ जिल्हा स्तरावर सर्व उत्सुक गट/ भागधारकांसाठी कार्यशाळा, चर्चासत्रे, क्षमता निर्माण आणि प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करणे.
७. योजनेच्या अंमलबजावणीचे मूल्यांकन व प्रभावी मुल्यमापन करणे.
८. राज्य सरकार आणि योजना राबविण्यासाठी नियुक्त अंमलबजावणी संस्था, यांनी योजनेच्या अंमलबजावणीमध्ये पंचायत राज संस्था (PRIs) आणि महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण उपजीविका अभियान (MSRLM) यांना सक्रियपणे सहभागी करून घेणे.
९. योजनेचे संनियंत्रण करणे.
१०. राज्यस्तरीय कार्यकारी समिती/नोडल विभागाद्वारे निर्देशित केलेले इतर कोणतेही कार्य.

(क) जिल्हास्तरीय सनियंत्रण समिती

अ.क्र.	पदनाम	समितीमधील पदनाम
१.	जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
२.	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद	सदस्य

अ.क्र.	पदनाम	समितीमधील पदनाम
३.	जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी	सदस्य
४.	जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी, जिल्हा परिषद	सदस्य
५.	प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामिण विकास यंत्रणा	सदस्य
६.	कृषी विद्यापीठ प्रतिनिधी	सदस्य
७.	कृषी विज्ञान केंद्र प्रमुख	सदस्य
८.	प्रतिनिधी, कृषी उत्पन्न बाजार समिती	सदस्य
९.	जिल्ह्यातील स्थानिक नैसर्गिक शेती संस्थांचे प्रतिनिधी	सदस्य
१०.	प्रकल्प संचालक, आत्मा	सदस्य सचिव

जिल्हास्तरीय सनियंत्रण समितीचे कार्य :-

- (१) जिल्हास्तरावर राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियानाचे सनियंत्रण करणे.
- (२) राज्यस्तरीय नैसर्गिक शेती कक्षास नैसर्गिक शेतीच्या अनुषंगाने माहिती उपलब्ध करून देणे.

(ड) तालुकास्तरीय सनियंत्रण समिती

अ.क्र.	पदनाम	समितीमधील पदनाम
१.	तालुका कृषी अधिकारी	अध्यक्ष
२.	सहाय्यक गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती	सदस्य
३.	पशुधन विकास अधिकारी विस्तार, पंचायत समिती	सदस्य
४.	प्रतिनिधी, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण उपजीविका अभियान	सदस्य
५.	प्रतिनिधी, कृषी विज्ञान केंद्र	सदस्य
६.	प्रतिनिधी, कृषी उत्पन्न बाजार समिती	सदस्य
७.	तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक (बीटीएम)	सदस्य
८.	नैसर्गिक शेतीचा अवलंब करणार दोन शेतकरी	सदस्य
९.	कृषी अधिकारी, तालुका कृषी अधिकारी कार्यालय	सदस्य सचिव

तालुकास्तरीय सनियंत्रण समितीचे कार्य :-

- (१) जिल्हास्तरीय सनियंत्रण समितीस नैसर्गिक शेतीच्या अनुषंगाने माहिती उपलब्ध करून देणे.
- (२) आत्मा, एमएसआरएलएम, केव्हीके, नॉन-गव्हर्नमेंट ऑर्गनायझेशन(एनजीओ) यांच्या मदतीने शेतकऱ्यांना नैसर्गिक शेतीसाठी प्रवृत्त करणे.

३. राष्ट्रीय नैसर्गिक शेती अभियान National Mission On Natural Farming (NMNF) ही योजना केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांच्या अधीन राहून राज्यासाठी सविस्तर मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करून राबविण्यास आयुक्त कृषी यांना प्राधिकृत करण्यात येत आहे.
४. उपरोक्त बैठकांना उपस्थित राहणाऱ्या खासगी व्यक्तींना द्यावयाचा येण्या-जाण्याचा खर्च व तद्नुषंगिक बाबींसंदर्भात स्वतंत्रपणे आदेश निर्गमित करण्यात येतील.
५. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक क्र. २०२५०२०३१७२५२८९००१ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(राजेश पाध्ये)

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई.
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा.मंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा.राज्यमंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
५. मा.विरोधी नेता (विधानसभा/विधानपरिषद), यांचे खाजगी सचिव, विधान भवन, मुंबई.
६. मा.मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
७. मा.अ.मु.स.(नियोजन), नियोजन विभाग मंत्रालय, मुंबई
८. मा.अ.मु.स.(वित्त), वित्त विभाग मंत्रालय, मुंबई
९. मा.प्रधान सचिव (कृषि), कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१०. मा.प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
११. मा.प्रधान सचिव, सहकार व वस्त्रोद्योग विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१२. आयुक्त (कृषि), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
१३. आयुक्त (पशुसंवर्धन), औंध, पुणे-४११०६७
१४. सर्व जिल्हाधिकारी
१५. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषदा

१६. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण उपजीविका अभियान ५ वा मजला, सिडको भवन, साउथ विंग, सीबीडी बेलापूर, नवी मुंबई § ४००६१४
१७. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ, प्लॉट नं. आर-७, मार्केट यार्ड, गुलटेकडी, पुणे- ४११०३७
१८. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित (महाबीज), अकोला.
१९. सर्व प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामिण विकास यंत्रणा
- १८ प्रकल्प संचालक, डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशन, अकोला.
- १९ विभागीय संचालक, राष्ट्रीय जैविक व नैसर्गिक शेती केंद्र, नागपूर.
२०. संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
२१. संचालक (आत्मा), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- २० संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- २१ संचालक (फलोत्पादन), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- २२ संचालक, कृषी तंत्रज्ञान ऍप्लिकेशन रिसर्च इन्स्टिट्यूट (ATARI), झोन VIII, पुणे
- २३ संचालक, महाराष्ट्र राज्य सेंद्रिय प्रमाणीकरण यंत्रणा, अकोला.
- २४ सर्व कृषी विज्ञान केंद्र प्रमुख
२२. संशोधन संचालक, महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी, जि. अहमदनगर.
२३. संशोधन संचालक, वसंतराव नाईक कृषि विद्यापीठ, जि. परभणी.
२४. संशोधन संचालक, डॉ. बाळासाहेब सावंत कोकण कृषि विद्यापीठ, दापोली, जि. रत्नागिरी.
२५. संशोधन संचालक, डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, जि. अकोला.
- २५ कृषी सहसंचालक (विस्तार व प्रशिक्षण)
- २६ कृषी उपसंचालक(आत्मा)
- २७ कृषी उपसंचालक(चाचणी मृद संधारण मृद)
- २८ सर्व कृषी उत्पन्न बाजास समित्या
- २९ विभागीय कृषि सहसंचालक (सर्व).
- ३० जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी (सर्व).
- ३१ सर्व जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी
- ३२ प्रकल्प संचालक (आत्मा) (सर्व).
- ३३ सर्व तालुका कृषी अधिकारी
- ३४ सर्व सहायक गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती
- ३५ सर्व पशुधन विकास अधिकारी विस्तार, पंचायत समिती

- ३६ सर्व तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक (बीटीएम)
- ३७ महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता) १/२, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई/नागपूर.
- ३८ महोलखापाल (लेखा परीक्षा) १/२, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई/नागपूर.
- ३९ संबंधित जिल्हा कोषागार अधिकारी.
- ४० संशोधन संचालक (सर्व), कृषि विद्यापीठे.
- ४१ अवर सचिव, (व्यय-१) वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ४२ अवर सचिव, कार्यासन १४३१, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ४३ निवडनस्ती, कार्यासन १-अ, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई.